Het goede voorbeeld

Richtinggevende keuzenotitie

Inhoud

1	**Inleiding**	**5**
2	**Wanneer is goed goed genoeg? Ambities en principes Het goede voorbeeld**	**7**
3	**Kijkrichting actieplan Het goede voorbeeld: 7 thema's centraal**	**11**
4	**Thema 1: Verduurzaming gebouwen**	**13**
5	**Thema 2: Mobiliteit**	**15**
6	**Thema 3: Afval is grondstof**	**17**
7	**Thema 4: Infrastructuur**	**19**
8	**Thema 5: Inkoop**	**21**
9	**Thema 6: Kennis en communicatie**	**23**
10	**Thema 7: Innovatieve projecten**	**24**
11	**Van ambitie naar werkelijkheid: Hoe verder?**	**25**

Bijlagen

Bijlage 1	Definities en toelichting gebruikte termen	26
Bijlage 2	Doelstellingen Rijksoverheid Het goede voorbeeld: Duurzame energie	28
Bijlage 3	Doelstellingen en Oplossingsrichtingen Het goede voorbeeld overheden circulaire economie	29

1 Inleiding

Provincie Flevoland heeft in de Omgevingsvisie FlevolandStraks uitgesproken dat zij het goede voorbeeld wil geven op het worden van een circulaire en energieneutrale provincie. Het goede voorbeeld is een deelprogrammalijn van zowel de opgave Circulaire economie als Duurzame energie. Deze notitie vormt de basis voor het gezamenlijk op te stellen actieplan.

De provincie heeft de ambitie om uitdrukkelijk zelf richting een circulaire en energieneutrale provinciale organisatie te bewegen.

In de Omgevingsvisie FlevolandStraks vinden we wat betreft de Opgave Circulaire Economie over het goede voorbeeld het volgende:

'We geven als provinciale organisatie het goede voorbeeld: van inkoop tot aanbesteding. Waar mogelijk zetten we zelf de stap naar circulair. Het zijn mogelijkheden waarmee we de vraag stimuleren naar groene grondstoffen en gebruikte materialen en ondernemers stimuleren om circulair te werken'.

In de koerslijn Het goede voorbeeld van de Opgave Duurzame Energie is de volgende ambitie beschreven:

'Wij geven het goede voorbeeld. De provinciale organisatie wordt energieneutraal. We doen dit door onze eigen energie op te wekken en minder energie te gebruiken. Denk hierbij aan onze gebouwen, voertuigen, wegen en vaarwegen. Het verminderen van de CO2 -uitstoot is ons vertrekpunt bij ontwerpen, aanleggen, beheren en onderhouden van onze (vaar)wegen. Onze gebouwen en gronden stellen we beschikbaar voor nieuwe, experimentele technieken'.

De tijdshorizon is 2030. Dit is in lijn met de overige programma-onderdelen uit beide opgaven.
Conform de Startnotities voor de opgaven Duurzame Energie en Circulaire Economie zal er voor de uitvoering van Het goede voorbeeld aan eind van het vierde kwartaal 2018 een actieplan Het goede voorbeeld worden voorgelegd. Het op te stellen actieplan beschrijft de acties die de provinciale organisatie in de aankomende jaren bijdraagt aan de opgaven Circulaire Provincie en Energieneutrale Provincie uit de Omgevingsvisie. Dit actieplan is dan ook een deelprogramma vanuit de beide opgaven.

Om te komen tot het actieplan Het goede voorbeeld zijn en worden verschillende stappen doorlopen:

Fase 0: Startnotitie: De startnotities "Circulaire Economie" en "Duurzame Energie" (vierde kwartaal 2017) introduceren Het goede voorbeeld als deelprogrammalijn vanuit de beide opgaven en schetsen de planning en fases tot realisatie van het actieplan.

Fase 1: In het eerst kwartaal 2018 is de nulmeting Het goede voorbeeld uitgevoerd: Een scan van de materialen en CO2 die de provinciale organisatie nu gebruikt in haar bedrijfsvoering en waar deze vooral ontstaan. Op basis hiervan is in beeld gebracht waar de grootste kansen liggen voor de

organisatie om richting een circulaire en energieneutrale provinciale organisatie te bewegen.

Fase 2: Richtinggevende Keuzenotitie/ Agendavorming: De resultaten uit de nulmeting vormen de basis van een inventarisatie door middel van werkateliers in het 2e kwartaal 2018 van mogelijke uitwerkingen van ambities en oplossingsrichtingen. Zo ontstaan de contouren van een agenda waar de kansen liggen voor de provinciale organisatie om naar een circulaire en energieneutrale bedrijfsvoering te gaan.

Fase 3: Opstellen actieplan Het goede voorbeeld: Op basis van de vastgestelde ambities op de kansrijke thema's wordt een afgewogen selectie gemaakt van de meest kansrijke acties. Deze zijn afgezet in de tijd en uitgewerkt naar benodigde stappen en capaciteit en middelen en randvoorwaarden die nodig zijn om Het goede voorbeeld te borgen in de provinciale organisatie. Oplevering van het actieplan Het goede voorbeeld zal plaatsvinden het 4e kwartaal 2018.

Onderhavig document is het resultaat van het doorlopen proces in fase 2. Het resultaat van de keuzenotitie is tot stand gekomen in een combinatie van deskresearch en praktijkonderzoek, waarbij een brede vertegenwoordiging uit de provincie heeft meegedacht over oplossingsrichtingen, mogelijkheden over uitvoering, maar ook over belemmeringen en randvoorwaarden voor succes.

In deze fase zijn de volgende zaken meegenomen:

- De ambities geformuleerd op Het goede voorbeeld binnen de Omgevingsvisie FlevolandStraks, vanuit de opgaven Circulaire Provincie en Energieneutrale Provincie.
- De resultaten van de nulmeting:
  - de CO_2-scan van infra en van de bedrijfsvoering
  - de materialenscan van bedrijfsvoering
  - de enquête naar bewustwording, houding en gedrag van medewerkers provincie op thema's milieu, circulaire economie en duurzame energie
  - de kwalitatieve uitkomsten van het experiment 15-15-100, waarin 15 medewerkers, 15 dagen 100% circulair en energieneutraal hebben geprobeerd te werken.
- Ambities, doelstellingen en oplossingsrichtingen geformuleerd in landelijk beleid en agenda's op het goede voorbeeld richting circulaire economie en duurzame energie.
- Voorbeelden van maatregelen/acties uit andere regio's.
- Output uit vijf verkennende werkateliers op inhoudelijke thema's.

Gedurende het doorlopen van deze fase is meermaals gesproken met bestuur, directie en management over de inhoudelijke uitkomsten en de voortgang op het proces. De keuzenotitie, hoewel ambitieus en met breed enthousiasme tot stand gebracht, schetst zo ook welke dilemma's zich voordoen bij het mogelijke ambitieniveau en de oplossingsrichtingen.

2 Wanneer is goed goed genoeg? Ambities en principes Het goede voorbeeld

Om zicht te krijgen op het passende ambitieniveau van-, en oplossingsrichtingen naar het goede voorbeeld voor de provinciale organisatie, schetsen we eerst een paar landelijke ontwikkelingen.

De beleidsontwikkelingen op het gebied van circulaire economie en de energietransitie gaan snel. De Rijksoverheid presenteerde in september 2016 het Rijksbreedprogramma Circulaire economie, en in december 2016 de landelijke Energie agenda. Sindsdien gaat het hard en volgen voornemens en ambities elkaar in hoog tempo op.

Circulaire economie en de voorbeeldfunctie van overheden
Het kabinet streeft naar een circulaire economie in 2050[1].
Launching customerschap en circulair inkopen zijn hierbij de beoogde voorbeeldfuncties voor de overheid om de transitie naar de circulaire economie te versnellen[2]. De Rijksoverheid heeft zich tot doel gesteld om 10% circulair in te kopen in 2022. Het Convenant Maatschappelijk Verantwoord opdrachtgeverschap en Inkopen (MVOI) en de Green Deal Circulair Inkopen 1.0 en 2.0 zijn landelijke initiatieven waar overheden zich in verenigen om te versnellen. Ook de deelnemers in de MRA hebben de intentie om vanuit gezamenlijkheid door te pakken.

Energietransitie en de voorbeeldfunctie overheden
Als huidige uitwerking van het mondiale Klimaatakkoord streeft het kabinet naar een CO_2 arme economie in 2050. De huidige ambitie is om ten minste 40% reductie van broeikasgassen in de EU in 2030 (t.o.v. 1990) te realiseren en naar een reductie te gaan van 80% in 2050[3]. Deze ambities zullen binnen enkele maanden ingehaald zijn, momenteel is een nieuw Energie en Klimaatakkoord in voorbereiding met een collectieve ambitie van de verschillende overheden.

Wat betreft de eigen bedrijfsvoering zet de Rijksoverheid in op een klimaatneutrale bedrijfsvoering in 2030, de inkoop van groene stroom en CO_2-compensatie voor gasverbruik en mobiliteit. Voor Rijksgebouwen is de ambitie om gemiddeld 2% energie per jaar te besparen voor de rijksgebouwen, oplopend tot 25% besparing in 2020 ten opzichte van 2008. In 2016 is daar als beleidsdoelstelling bijgekomen dat in 2023 kantoorgebouwen van de Rijksoverheid minimaal over energielabel B beschikken. Ook op het gebied van mobiliteit zijn eisen gesteld. In 2016 heeft de overheid de ambitie uitgesproken dat in 2020 minimaal 20% van het rijkswagenpark uit elektrische auto's bestaat[4].
In de Landelijke Energie agenda uit december 2016 krijgt de voorbeeldfunctie daarnaast nog gestalte door het ter beschikking stellen van eigen gronden en gebouwen voor energieopwekking[5].
Het IPO is momenteel in voorbereiding van een separaat akkoord over de ambities om tot een energieneutrale provinciale vastgoedportefeuille te komen. Dit zal onderdeel worden van het nieuwe Energie en Klimaatakkoord in wording.

[1] bron: Rijksbreed programma circulaire economie, blz.7 (september 2016)
[2] bron: Transitie agenda's Biomassa en Voedsel, Bouw, Maakindustrie en Kunststoffen.
[3] bron: Landelijke energie agenda, Ministerie van economische Zaken, blz. 20, december 2016
[4] bron: Brief economische zaken (Dir. Financieel economische zaken) Beantwoording van de zogenaamde 'V-100'-vragen bij het jaarverslag van het Ministerie van Economische Zaken over 2016, bladzijde 7-8 (juni 2017, kenmerk FEZ / 17094677)
[5] bron: Landelijke energie agenda, Ministerie van economische Zaken, blz. 97, december 2016

Duurzame grond-, weg-, en waterbouw (GWW) en de voorbeeldfunctie van overheden

Het aanleggen, beheren en onderhouden van (vaar)wegen is één van de uitvoerende taken van overheden waarbij het CO2-reductie- en circulaire potentieel hoog is. Dit alleen al vanwege het enorme financiële volume en vanwege de hoge milieu-impact. De potentieel van de voorbeeldfunctie van overheden is daarmee ook groot.

Met de Green Deal Duurzaam GWW 2.0 (januari 2017) willen overheden en bedrijven samen de afspraken van het Klimaatakkoord van Parijs concretiseren en bijdragen aan het behalen van de nationale beleidsdoelen op het vlak van Maatschappelijk Verantwoord Inkopen (MVI), circulaire economie, klimaatadaptatie en klimaat en energie.

De ambitie van de Green Deal Duurzaam GWW 2.0 is als volgt geformuleerd: *"Duurzaamheid is in 2020 een integraal onderdeel van alle spoor-, grond-, water- en wegenbouwprojecten (duurzaamheid is 'business as usual')".*[6]

Provincie Flevoland is mede-ondertekenaar van deze Green Deal.

Ambities als deze worden sinds april van dit jaar ondersteund door de ministeries van Infrastructuur en Water (IenW) en Economische Zaken en Klimaat (EZK). Zij gaan in 2018 honderd inkoopprojecten van overheden 'on the job' ondersteunen. Het zijn projecten met een wezenlijk effect op CO_2 besparingen en/of circulariteit.

Concluderend gaan de landelijke ontwikkelingen snel. Ambities worden hoger, want het besef van de urgentie wordt groter. Alle overheden, op nationaal, provinciaal en lokaal niveau, zoeken naar hun eigen rol en bijdrage aan de twee grote transities. De wijze waarop hierin de samenwerking wordt opgezocht, via Green Deals, Manifesten en Communities of Practice, laat een beweging zien van koplopers die actief willen bijdragen. Waarbij het oké is dat oplossingen nog niet bekend zijn, maar wél samen de nek uitgestoken wordt om vernieuwingen aan te gaan en te versnellen door te leren van elkaars successen en uitdagingen. Zeker met het vrijkomen van 'leermiddelen' vanuit twee ministeries is nu het moment om mee te liften op deze grote beweging.

Principes actieplan Het goede voorbeeld

Met de ambities Het goede voorbeeld uit de beide opgaven Duurzame Energie en Circulaire Economie enerzijds (zie inleiding), en de landelijke ontwikkelingen op deze opgaven anderzijds, zijn er twee ankers van waaruit de agendavorming Het goede voorbeeld kan plaatsvinden. Naast deze beide ankers ondervinden we richting onze ambities houvast aan meerdere principes: dit zijn voorwaarden in onze aanpak die onze houding bepalen richting de ambities uit de Omgevingsvisie.

Deze principes komen niet uit de lucht vallen. Zij zijn komen bovendrijven uit de enquête onder medewerkers van de Provincie en uit verschillende gesprekken met bestuurders, met directie en management, met de deelnemers van de werkateliers en met de deelnemers aan het experiment 15-15-100.

1: Ambities zo hoog mogelijk

We stellen onze ambities wat betreft Het goede voorbeeld zo hoog mogelijk. De realiteit van de keuze voor een oplossing wordt bepaald door het moment dat we de daadwerkelijke keuze in een project moeten maken. Door de technologische, organisatorische en systeemgrenzen die we dán tegenkomen. Niet eerder. Dit betekent dat we bij iedere actie/project zorgen voor een brede oriëntatie op nieuwe ontwikkelingen en zorgvuldig bepalen wanneer we welke mijlpalen opleveren en hierin realistische planningen maken die ruimte geven voor onderzoek en consultaties.

[6] C-209: Green Deal Duurzame GWW 2.0, blz 5-6 (januari 2017)

Dit betekent tevens dat we moeten durven beslissen in onzekerheid en er vertrouwen in moet hebben dat we eventuele verkeerd genomen afslagen recht kunnen zetten. No-regret-maatregelen nemen we ook, maar daar stoppen we niet. Dan gaan we te langzaam en met onvoldoende innovatieve aanpak.

2. Keuzes op basis van meervoudige waardecreatie (-behoud)
De acties die we uitvoeren en de inkopen die we doen richting Het goede voorbeeld, kiezen we op grond van meervoudige waardecreatie.
Dit betekent dat we de keuze voor een maatregel maken na afweging van welke bijdrage wij hiermee leveren aan de 'grote transitiebewegingen circulaire economie en energie'. We nemen maatschappelijke effecten, positief en negatief, mee in ons afwegingskader. Dus voordat we overgaan tot uitvoering, zetten we de financiële en maatschappelijke kosten af tegen de meervoudige maatschappelijke waarde die de actie met zich meebrengt. Maatschappelijke impact betekent naast circulaire en energieneutrale impact bijvoorbeeld ook impact op de lokale/regionale economie, bijdrage aan kennis, sociale impact of bijvoorbeeld ruimte bieden voor innovatieve projecten.

3. 'Moeten', 'willen' en 'kunnen' in balans als voorwaarde voor succes
Het is helder waarom de provinciale organisatie 'moet': dit wordt ingegeven door de toenemende besef van urgentie door opwarming van de aarde en het schaars worden van grondstoffen. Tevens is helder dat de provinciale organisatie 'wil': De ambities reflecteren de urgentie om bij te willen dragen aan de landelijke, c.q. mondiale doelen.
Om uitvoering te kunnen geven aan programma Het goede voorbeeld zullen de condities (zoals mandaat, capaciteit en middelen) om dit te doen in balans moeten zijn met de gevoelde urgentie en de ambities. Dit legt een mogelijke spanning bloot. Want hoge ambities en sterk gevoelde urgentie, vragen om navenant voldoende formatie en budget om de plannen uit te voeren.

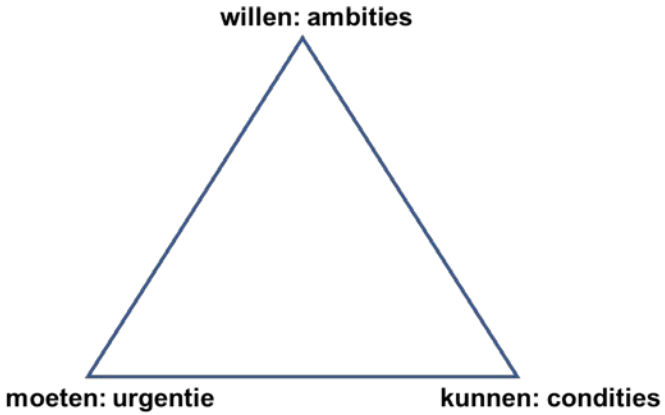

Figuur 1: M-W-K model

De vraag die dan opkomt is: Hoe urgent is het om de ambities waar te maken? Hoever is de Provincie daarin bereid te gaan?
Welke zaken doen we met voorrang, omdat we dit makkelijk kunnen, of omdat ze zo urgent zijn dat we niet langer kunnen wachten?
Welke zaken plaatsen we later op de uitvoeringstijdslijn, omdat ze minder urgent zijn, of omdat ze zoveel (extra) capaciteit en middelen vragen, dat we dit goed moeten voorbereiden? En is het bespreekbaar om bepaalde zaken níet te doen?

Dit zeggende lijkt het alsof de focus nog ontbreekt. Dit is echter niet het geval. Allereerst is focus aangebracht door te kiezen voor twee grote duurzame transitiebewegingen, terwijl andere bewegingen buiten de scope van Het goede voorbeeld vallen (klimaatadaptatie, biodiversiteit, social return). In het hierop volgende hoofdstuk brengen we nog meer focus aan

middels de thema's waar het actieplan zich op wenst te richten: vier resultaatgebieden, drie ondersteunende processen. Dit geeft de onderwerpen, en daarmee de grenzen aan waarmee we het goede voorbeeld gaan geven. Binnen deze geschetste focusthema's kan de Provincie harder of minder hard uitvoeren.

De geschetste spanning laat zich illustreren met het volgende voorbeeld: De meeste acties (op Infra na) uit het actieplan Het goede voorbeeld zullen uitgevoerd worden binnen de reguliere bedrijfsvoering. De wijze waarop gebruikelijk gestuurd wordt in bedrijfsvoering is op efficiency (zowel planmatig voorbereid, in uitvoering op gelet- en bij controle verantwoording over afgelegd). De uit gesprekken voortkomende aannames dat gekozen ambities (circulair en energieneutraal) en efficiency elkaar bijten, belemmert de uitrol van Het goede voorbeeld. Het kan wél zo zijn, dat door allerlei redenen, de condities om een verduurzamende maatregel uit te gaan voeren, op dat moment niet voldoende zijn. In deze gevallen zal een beargumenteerde keuze genomen moeten worden om het een boven het ander te prevaleren, of de keuze uit te stellen.

4. Wie wil, zoekt naar mogelijkheden en wie het weet, mag het zeggen
Een opgave als Het goede voorbeeld is voor iedereen nieuw. Het oppakken van een nieuwe opgave begint met het open staan en zoeken naar nieuwe mogelijkheden. Het goede voorbeeld is in ieders belang. Iedereen doet mee en profiteert hier uiteindelijk van. Bestuur, management en uitvoering en met name de impuls voor verduurzaming en ontwikkelen van (nieuwe) duurzame business voor ondernemers. Ervaren belemmeringen en tegengestelde belangen komen oordeelloos op tafel. En vanuit de wetenschap dat niets doen geen optie is, zoeken we naar mogelijkheden hoe we wél onze ambities kunnen halen. Dat verbindt ons.

Dit betekent ook dat we opgave gericht werken. Wie het weet, mag het zeggen. Het goede voorbeeld zal een afdelingen overstijgend actieplan zijn, die integraal thema's oppakt. Zodoende is multidisciplinaire inbreng een grote pré. Kennis en ervaring van managers, beleidsmakers, uitvoerenden, organisatoren enzovoort. Dit verbreedt mogelijke oplossingsrichtingen en kan tot een vernieuwende aanpak leiden. Dit vergt een heldere communicatie en goede samenwerkingsafspraken tussen afdelingen.

Een nieuw, integraal programma waar nog veel uit te vinden is en kennis uitgedragen moet worden, vraagt om een programmatische aanpak.
Een programmacoördinator Het goede voorbeeld kan zorgen voor verdere uitwerking en inbedding van circulair en energieneutraal handelen in de organisatie, het monitoren van de voortgang van het programma op doelen, inspanningen en middelen, het uitbrengen van voortgangsrapportages en het adviseren van bijsturingsmaatregelen aan de opgavetrekkers Circulaire Economie en Duurzame Energie.

Afsluitend: Het actieplan is een dynamisch document en voortdurend in beweging. Wij verwachten dat het actieplan op basis van de nieuwe inzichten, nieuwe ambities van het rijk en technologische en sociale ontwikkelingen invloed zal hebben op de provinciale inzet. Wij kunnen en willen het actieplan daarom niet als statisch document zien. Deze zal periodiek (moeten) worden bijgesteld aan de hand van de actuele stand van zaken.

3 Kijkrichting actieplan Het goede voorbeeld: 7 thema's centraal

In het vorige hoofdstukken staat beschreven waar we naar toe werken, wat de stip op de horizon is en we schetsten een aantal voorwaarden om daar naartoe te kunnen.
Dit hoofdstuk schetst de mogelijke kijkrichtingen om invulling te geven aan het actieplan.

Er wordt gevraagd richting te geven, c.q. de zwaartepunten te benoemen in de mogelijke kijkrichtingen van het actieplan Het goede voorbeeld. Vanuit principe 3: 'moeten', willen' en 'kunnen' in balans als voorwaarde voor succes uit hoofdstuk 2, wordt gevraagd thema's te prioriteren, zodat verdere focus wordt aangebracht om van agendavorming naar een gebalanceerd actieplan Het goede voorbeeld te gaan.

Zeven thema's
Uit de nulmeting en het participatieve proces komen een zevental thema's naar voren die het meeste effect leveren op de ambities voor Het goede voorbeeld. Deze thema's zijn boven komen drijven uit de grootste opgaven wat CO_2-reductie betreft, en wat betreft materiaal waardebehoud/creatie. Daarnaast speelt het huidige bewustzijn van medewerkers op het onderwerp mee, alsmede ook het aanwezige enthousiasme en de eventuele behoefte aan kennis.

De wijze waarop de thema's bijdragen, verschilt:

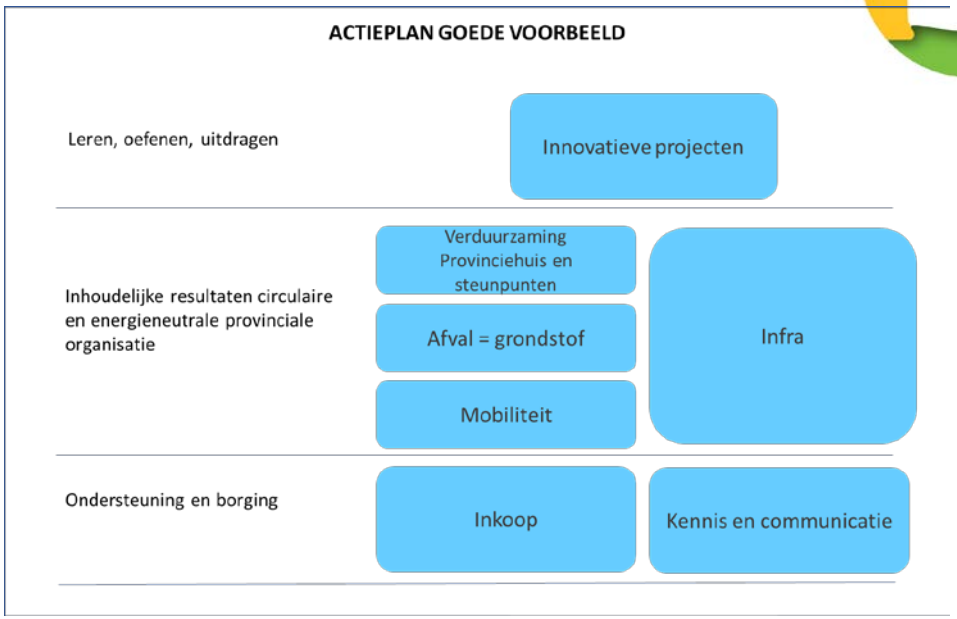

Figuur 2: Thema's actieplan goede voorbeeld

In de kern staan de vier inhoudelijke thema's:

Verduurzaming Provinciehuis en steunpunten:
Mogelijkheden ter verduurzaming van de plekken waar we werken.

Mobiliteit
Dit betreft het energieneutraal en circulair vervoer van medewerkers voor zowel woon-werkverkeer als zakelijk verkeer.

Afval = grondstof
Dit betreft kansen om intern afval terug te dringen.

Infrastructuur
Het reduceren van CO2 uitstoot bij (regulier) aanleg, onderhoud en beheer infra (verbeteren en borgen). In het model staat dit thema zeer groot weergegeven. Dit verbeeldt de verhoudingen wat impact betreft, qua huidige CO2-uitstoot, maar ook qua 'verbeterimpact'.

Binnen deze vier thema's worden de resultaten behaald die bijdragen tot de ambities van Het goede voorbeeld.

Onder de vier kernthema's staan de thema's die zeer nauw verbonden zijn aan de vier kernthema's en ondersteunend zijn aan het behalen van de ambities. Dit zijn de thema's:

Inkoop
Het borgen van circulair en energieneutraal inkopen (proces en organisatie) in de bedrijfsvoering.

Kennis en communicatie
Dit zijn de kansen ter vergroting bewustwording, acceptatie en kennisoverdracht van actieplan Het goede voorbeeld.

Tot slot staat bovenin één thema nog apart genoemd:

Innovatieve projecten.
Dit is een verzameling projecten afkomstig uit de vier inhoudelijke en twee ondersteunende thema's, die expliciet kansen bieden voor een vernieuwende aanpak en waar we onszelf uitdagen. We plaatsen ze in een projecten-pool, die door het showcase-karakter ook een verdiend podium krijgen en de kennis die we met deze projecten opdoen, delen we.

In de volgende pagina's wordt beschreven hoe de thema's bijdragen aan Het goede voorbeeld en wat eventuele kansen en overwegingen hierin zijn.

4 Thema 1: Verduurzaming gebouwen

De feiten

- Het belang van verduurzaming van de provinciale gebouwen[7] is breed gedragen, zowel politiek, bestuurlijk als ambtelijk. Ze zijn het visitekaartje van de provinciale organisatie en biedt daarmee een hoge 'communicatiewaarde'.
- Afgelopen jaren zijn in het provinciehuis meerdere energiebesparende maatregelen genomen waardoor de energievraag gestaag is afgenomen. Bovendien zijn in Provinciehuis hernieuwbare energiebronnen geplaatst, hierdoor wordt 11% van de benodigde energie zelf opgewekt. Provinciehuis heeft energielabel A.
- Toch heeft Provinciehuis nog voldoende verbeterpotentieel wat klimaatbeheersing en energiebesparing betreft. Er is behoefte aan extra hernieuwbare energieopwekking, maar de beperkte ruimte geeft weinig mogelijkheden voor voor de hand liggende methoden.
- De drie steunpunten van de afdeling Infra (Dronten, Emmeloord en Stichtse brug) en het Nieuw Land Erfgoed-centrum hebben veel verbeterpotentieel. Sinds kort is het beheer van de panden overgedragen naar Service en Middelen. Zij zijn bezig met het uitvoeren van een energiebesparingsscan.
- Momenteel is de doorontwikkeling van de huisvesting op het Provinciehuis gaande. Een verbouwing zal hierop volgen. In het project is duurzaamheid niet als ontwerpcriterium meegenomen.
- Het Provinciehuis is ingericht om te flexwerken, met thin client oplossingen en i-pads. Momenteel worden de i-pads vervangen door laptops.

[7] Onder gebouwen verstaan we: de buitenruimte om het gebouw, de constructie, de gebouwschil, de installaties en de inbouwpakketten (flexibele binnenwanden, pantries, keuken, digitale werkvoorzieningen).

De ambities

Wij werken in energieneutrale en circulaire gebouwen.

Dit betekent dat we de energiebehoefte in onze gebouwen minimaliseren en we evenveel hernieuwbare/groene energie opwekken als dat we voor onze gebouwen nodig hebben. We kopen hernieuwbare stroom (Nederlandse wind- en zonne-energie) in als we die niet zelf kunnen opwekken. Gas of andere fossiele brandstof gebruiken we niet in onze gebouwen. Al onze gebouwen hebben minimaal energielabel A.
Als we iets aanpassen aan het gebouw, doen we dit circulair. We zoeken naar hoogwaardige toepassingen voor vrijkomende producten en materialen, en vragen circulaire oplossingen daarvoor in de plaats.
We staan open voor innovaties en experimentele technieken in onze gebouwen (bijvoorbeeld als launching customer), meetinstrumenten, keurmerken, inkoopmodellen (zoals business-as-a-service), samenwerkingen met andere partners en nieuwe aanbestedingsvormen. We proberen niet alles zelf uit te vinden, maar gaan samen met de markt op zoek naar goede oplossingen die voldoen aan de onze ambitie om circulaire en energieneutrale gebouwen te realiseren.

De kansen

- We verduurzamen onze steunpunten circulair en energieneutraal. Dit doen we op basis van de uitkomsten van het onderzoek dat momenteel wordt uitgevoerd. We verlagen onze energievraag door het nemen van besparende maatregelen en wekken eigen energie op. Hiervoor kunnen we de ruimte op, en rondom de steunpunten gebruiken.

- We gaan gezamenlijk met zes andere Provincies 100% hernieuwbare energie (elektriciteit en gas) inkopen. De ingang van het nieuwe contract zal zijn 1 januari 2020.
- We nemen maatregelen om het Provinciehuis verder circulair en energieneutraal te maken. Daar waar voor de hand liggende energiebesparing mogelijk is doen we dat. Zo kan dit bijvoorbeeld wat licht betreft (zoals bijvoorbeeld de trappenhuizen en de buitenruimte), en wat waterbesparing betreft. We werken met slimme sensoren. We outsourcen onze data-opslag en compenseren de energiebehoefte ervan.
- We zoeken naar mogelijkheden voor energieopwekking (middels zonnefolie, wind op de turbines etc.) op de nog beschikbare ruimte.
- We onderzoeken of lokale energieopslag middels innovatieve technieken mogelijk is. Dit pakken we samen met Waterschap Zuiderzeeland op.
- We pakken projecten op die zichtbaar bijdragen tot circulaire en energieneutrale resultaten en communiceren deze via centrale monitors.
- We verankeren de ambitie middels concrete doelstellingen en controles/monitoring van de voortgang via de interne Dienstverleningsovereenkomst (DVO).

De randvoorwaarden

Om onze ambitie te halen is nodig:

- Een gezamenlijk beeld van de Omgevingsvisie en vertaling ervan naar opdracht ondersteunende diensten;
- Vertaling van de ambities naar SMART doelstellingen in jaarplannen;
- Voldoende middelen om de investeringen te kunnen doen. deze investeringen kunnen zich wel op kortere of langere termijn terugverdienen;
- Tijd en prioriteit krijgen in uitvoering;
- Rekenmodellen om de impact van maatregelen uit te rekenen en verantwoording af te kunnen leggen;
- Voldoende sturing op deze ambities;
- Voldoende communicatie, zowel over behaalde successen, maar ook om het verhaal van de omgevingsvisie te vertellen;

5 Thema 2: Mobiliteit

De feiten

- Woon-werkverkeer en zakelijk verkeer zijn vanwege veelvuldige autokilometers op diesel en benzinebrandstof een behoorlijke aanslag op de CO_2-footprint van de organisatie.
- 45% van de medewerkers van de provincie komt met de auto naar het werk, al dan niet per leaseauto (8%).
- Bijna 24% van de medewerkers woont op meer dan 30 kilometer van de standplaats. Nog eens 24% woont op meer dan 50 kilometer afstand van de standplaats.
- Medewerkers zijn bereid om vaker het OV te pakken voor woon-werkverkeer, maar ondervinden belemmering in het huidige mobiliteitsbeleid, waarin een keer per jaar van vergoeding gewisseld mag worden.
- Medewerkers maken de keuze voor een zakelijk vervoermiddel voor een groot deel op basis van efficiency; de keuze voor fiets of OV is afhankelijk van de hoeveelheid (extra) tijd die dat vergt of (on)mogelijkheden voor parkeren ter plaatse.
- Medewerkers hebben i-pads en straks laptops tot hun beschikking om flexibel te kunnen werken.

De ambitie

Ons woon-werkverkeer en zakelijk verkeer is circulair en energieneutraal gefaciliteerd.

Dit betekent dat we dat we als organisatie gaan voor een 'low-car-diet'. We faciliteren, stimuleren en belonen alternatieven voor vervuilende auto's: OV, fietsgebruik en elektrisch autogebruik. Fietsers, wandelaars en elektrisch autogebruikers krijgen ruim baan en worden ontzorgd. We faciliteren carpoolen, eventueel samen met partners als de Omgevingsdienst en het Waterschap.
Alle dienst- en leaseauto's zijn elektrisch en het delen van dienst- en leaseauto's is normaal.
Indien mogelijke faciliteren we zakelijke mobiliteit én woon-werk mobiliteit als een service. De mobiliteitskeuze is in ieder geval flexibel, ontzorgt de medewerker en is zo min mogelijk belastend voor het milieu.
Onze parkeerplaats is in integraal onderdeel van het mobiliteitsbeleid.

De kansen

- We ontwikkelen van een flexibel duurzaam mobiliteitssysteem
- We onderzoeken hoe we fietsers, wandelaars en OV-gebruikers ruim baan kunnen geven en we ze kunnen ontzorgen.
- We onderzoeken hoe we carpoolen kunnen faciliteren
- We onderzoeken of een beloningssysteem voor alternatief vervoergebruik haalbaar en wenselijk is.
- Nieuwe mogelijkheden gaan we uitproberen door een groep koplopers te vragen mogelijkheden te testen. Ook zij worden beloond voor deelname.
- We zoeken de samenwerking op met Waterschap, Rechtbank, Omgevingsdienst en NS als mogelijk interessante samenwerkingspartners op dit thema.
- Als we op weg zijn, dagen we onszelf uit door mee te doen met de 'Low-car-diet' challenge van Urgenda

De voorwaarden

Om onze ambities te halen, is nodig:

- Mandaat, commitment om een integraal duurzaam mobiliteitsplan te formuleren

- Onderzoek hoe wij dit mobiliteitsplan kunnen inrichten en wat hiervoor benodigd budget is.
- Een ambassadeur vanuit GS om het goede voorbeeld te geven wat betreft mobiliteit
- Financiële middelen om te investeren in de nodige maatregelen van het mobiliteitsplan.
- Het toepassen van slimme datasystemen om mobiliteit en parkeren te registreren.
- Het ontwikkelen van parkeerbeleid
- Medewerkers zullen zorgvuldig meegenomen moeten worden in de veranderingen. Communicatie en voorlichting over de wijzigingen, over de voordelen, de successen en de behaalde resultaten hierin is strikt noodzakelijk.

6 Thema 3: Afval is grondstof

De feiten

- Uit de provinciale bedrijfsvoering ontstaat zo'n 27.000 kilo afval per jaar. Dit is zo'n 38% van de totaal uit de organisatie vrijkomende grondstoffen[8] (infra buiten beschouwing gelaten).
- Een groot deel van dit restafval zijn grondstoffen, die door slechte bronscheiding bij het restafval terecht komen en daardoor onterecht verbrand worden.
- Een ander deel van dit restafval ontstaat, doordat er onvoldoende toepassingen zijn voor deze grondstoffen, of doordat de producten (of hun verpakkingen) samengesteld zijn en daardoor niet te scheiden zijn.
- De inkoopvolumes voor facilitaire leveringen en diensten zijn relatief klein.

Ambitie

Uit onze organisatie komen alleen nog grondstoffen.

Dit betekent dat we alleen nog producten inkopen die bijdragen tot onze circulaire en energieneutrale ambities. We kopen bijvoorbeeld producten als een service in, we kopen producten van secundair materiaal in, of biobased. Wij scheiden onze grondstoffen zodanig goed dat hoogwaardige monostromen ontstaan. Wij hebben alleen nog leveranciers die onze vrijgekomen grondstoffen hoogwaardig kunnen verwerken. Daar waar mogelijk zorgen we voor het sluiten van de keten, door eigen grondstoffen toe te passen voor andere doeleinden of door in te kopen van leveranciers die onze grondstoffen verwerken. Indien nodig, werken we samen met andere partijen om schaalgrootte te creëren en business cases te sluiten

De kansen

- Op korte termijn (2018) moet afvalinzameling en catering opnieuw worden ingekocht/aanbesteed. In deze aanbesteding vragen we uit op circulaire- en energieneutrale oplossingen. Dit doen we liefst in transparantie en samenwerking met de marktpartij(en).
- We organiseren challenges voor studenten (van het MBO en HBO) hoe we van afval naar grondstof kunnen gaan. We koppelen MBO studenten tevens aan de communities 'groene grondstoffen' en 'gebruikte materialen'.
- We verbeteren onze interne afvalinzamelstructuur zodat er geen restafval meer ontstaat. Dit doen we samen met onze facilitaire dienstverleners zoals voor schoonmaak, catering en beheer en onderhoud buitenruimte.
- We zoeken naar lokale partners die onze nieuw te scheiden grondstoffen (bijvoorbeeld koffiedroes en groente en fruit resten) kunnen gebruiken voor hun business model.

De voorwaarden

Om onze ambitie te halen is nodig:

- Voldoende middelen om investeringen te kunnen doen, deze investeringen kunnen zich wel op kortere of langere termijn terugverdienen;
- Tijd en prioriteit krijgen in uitvoering;
- Voldoende medewerking van de werknemers;

[8] Grondstoffen die ontstaan bij alle producten die bij de inboedel van de provinciale organisatie horen en alle gebruiks- en verbruiksartikelen die wij gebruiken om te werken en tijdens pauzes)

- Voldoende communicatie en voorlichting om de veranderingen te begeleiden en resultaten te laten zien;
- Voldoende sturing op deze ambities;

7 Thema 4: Infrastructuur

De feiten

- In de GWW-sector wordt jaarlijks gebruik gemaakt van grote hoeveelheden primaire grondstoffen en de sector kent een groot energiegebruik en bijbehorende CO2-uitstoot. Voor de Provinciale organisatie wordt ruim 84% van de CO2-uitstoot veroorzaakt door de afdeling Infra.
- Om de klimaatafspraken uit Parijs te concretiseren hebben partijen uit de Spoor-, Grond-, Water en Wegenbouwsector in 2017 de Green Deal Duurzaam GWW 2.0 ondertekend (zie hoofdstuk 2). De provincie Flevoland was één van de mede ondertekenaars.
- In 2017 is de CO2-footprint van de Infra van de Provincie Flevoland opgesteld. De grootste uitstoot wordt veroorzaakt door de materialen asfalt (76%) en beton (7%). Ook het dieselverbruik voor het maaien is een grote veroorzaker van CO2 (9%).
- Vanuit Infra is verduurzaming zelfstandig opgepakt vanuit de Green Deal Duurzame GWW. In 2017 heeft de afdeling Infra een Adviseur Duurzaamheid aangetrokken. Het doel hiervan is het maken van een programma duurzaamheid, het monitoren en stimuleren van duurzame maatregelen bij projecten en het vergroten van het kennisniveau op de afdeling.
- Hierop zijn een heleboel maatregelen getroffen die sturen op CO2-reductie. Afstemming met het actieplan Het goede voorbeeld en de ambities Circulaire en Energieneutrale provincie vindt op dit moment plaats.
- Om te komen tot reductie van de bronnen zijn diverse voorstellen gedaan aan het MT van Infra en zijn deze vastgelegd in diverse besluiten. Infra hanteert strakke planningen en een strakke organisatie om alle geplande werkzaamheden te kunnen uitvoeren binnen beschikbare tijd en budgetten. Dit maakt tussentijdse wijzigingen van plannen en ambities complex.

Huidige maatregelen

Om de CO2-uitstoot te verminderen wordt door de afdeling infrastructuur gestuurd op het verminderen van de drie grootste bronnen. Een aantal verbetermaatregelen zijn vervolgens genomen:

- Voor de meest vervuilende materialen (asfalt en beton) worden hergebruikpercentages en vervangende materialen voorgeschreven in aanbestedingen.
- Als te gebruiken brandstof in alle bestekken en aanbestedingen van de afdeling infrastructuur wordt Biobrandstof B50 opgenomen.
- In 2018 gaat Infra in minimaal 1 project een pilot uitvoeren met een vernieuwend verduurzamend ontwerpinstrument (DuboMat) met als doel dit uiteindelijk op te schalen voor alle substantiële projecten.
- In alle aanbestedingen wordt de CO2–Prestatieladder meegenomen als beoordelingscriteria en voor projecten waarin het materiaal asfalt voorkomt te hanteren als geschiktheidseis.
- In 2019 wordt een showcase gerealiseerd waar duurzame maatregelen die eenvoudig toe te passen zijn worden toegepast en wat minimaal energieneutraal wordt uitgevoerd.
- Borging van duurzaamheid wordt verbeterd.
- Kennis van duurzaamheid binnen de afdeling wordt vergroot.

De kansen en voorwaarden

De afdeling Infra is reeds op weg en voert de genomen maatregelen in. De maatregelen zijn, zoals eerder aangegeven, in overeenstemming met de afspraken uit de Green Deal Duurzaam GWW 2.0.

Een belangrijke overweging die nu speelt is hoe het programma Duurzaamheid van Infra zich verhoudt en in de toekomst gaat verhouden tot het actieplan Het goede voorbeeld. In verkennende gesprekken tussen opgavetrekkers Circulaire Economie en Duurzame Energie en Infra is de bereidheid tot samenwerken onderstreept. Heel helder is dat we allemaal dezelfde doelen zien en naar dezelfde doelen toe willen werken.

Onderwerp van gesprek is nu met name het tijdstip dat de programma's gaan 'samenvloeien', en de wijze waarop dit idealiter gebeurt. Zeker gezien de strakke organisatie en planning van Infra, vraagt dit expliciet om een specifiek plan van aanpak. De kijkrichting is nu om bij het formuleren van de nieuwe PMIRT, en/of het nieuwe meerjarenplan beheer en onderhoud maatregelen en middelen op te nemen die voortborduren op de gezamenlijke ambities van Het goede voorbeeld en Duurzaam GWW 2.0.

De vervolgvraag is dan, of de budgetten en formatie die nodig zijn voor actieplan goede voorbeeld rekening moeten houden met benodigd budget voor uitvoering van de acties behorend bij Infra, of dat deze budgettair vallen onder Infra.

Eventueel zijn er ook tussenoplossingen mogelijk. Budget en formatie dat nodig is voor de inhoudelijke maatregelen die van invloed zijn op materiaalkeuze en op het aanleggen, beheren en onderhouden ervan kunnen vallen onder infra. De ondersteunende acties, zoals inkoop (extra procesbegeleiding en borging) en communicatie, kunnen budgettair centraal geregeld worden via actieplan het goede voorbeeld.

8 Thema 5: Inkoop

De feiten

- Inkoop wordt door overheden én markt gezien als zeer belangrijk instrument om de transities circulaire economie en duurzame energie te versnellen: juiste inzet van de inkoopkracht van de overheden maakt nieuwe duurzame economische ontwikkeling mogelijk.
- Ambities worden steeds hoger, met name op het gebied van circulair inkopen volgen ambities elkaar snel op en worden horizonnen korter.
- Circulaire- en energieneutrale ambities zijn onderdeel van Maatschappelijk Verantwoord Inkopen (MVI), de landelijke beweging die in gang gezet is om inkoop als transitie-instrument in te zetten.
- Er is veel discussie (zowel extern als binnen de provincie) over wát circulair en energieneutraal inkopen is, en wanneer goede resultaten 'geclaimd' mogen worden. Want iedereen heeft er een mening over, en het kan altijd beter of anders. Dit verlamt actie. Men ervaart bovendien onzekerheid of een inspanningsverplichting of een resultaatverplichting geldt.
- In het in 2017 vastgestelde nieuwe inkoopbeleid van de provincie is voorgesorteerd op de ambities van de omgevingsvisie. Het ontbreekt echter nog aan concretere ankers van waaruit de inkooporganisatie kan uitvoeren.
- Er wordt zowel door SenM als door Infra reeds uitgevraagd op circulaire en energieneutrale resultaten. Deze hebben geen structureel karakter en missen een centraal fundament om vanuit te handelen.
- De inkooporganisatie van Provincie Flevoland is deels decentraal georganiseerd. Infrastructuur koopt zelfstandig in, overige inkoop gebeurt via de afdeling Service en Middelen.

De ambitie: Energieneutraal en circulair inkopen

We kopen circulair en energieneutraal in en (indien relevant) hiervoor gebruiken we aanbestedingsmethoden die ons ondersteunen het best mogelijke resultaat te halen.

Om deze ambitie te bereiken vragen wij uit op zo hoog mogelijk resultaat, gebaseerd op de principes van bijvoorbeeld The Value Hill (Achterberg, Hinfelaar en Bocken, 2016), en van de Trias Energetica (Duijvestein, 1979). (Voor toelichting op beide principes zie bijlage 1).
Dit betekent dat we bij inkoop- en aanbestedingstrajecten uitvragen op het besparen van energie, het opwekken van duurzame energie en het terugdringen van CO_2-uitstoot. Daarnaast kopen we circulaire producten in: producten die in hun ontwerp al rekening houden met de 'na gebruiks-fase' en kopen we producten in die biobased zijn.
Ook staan we open voor nieuwe ontwikkelingen, technieken, meetinstrumenten, keurmerken, inkoopmodellen (zoals business-as-a-service), samenwerking met andere partners en innovatieve aanbestedingsvormen. We proberen niet alles zelf uit te vinden, maar gaan samen met de markt op zoek naar goede oplossingen die aan onze inkoopbehoefte voldoet.

De kansen

- We brengen onze opdrachtportefeuille van de aankomende 10 jaar in kaart, zodat we weten met welke aanbestedingen we onze ambitie gaan waarmaken;
- We gaan uitvinden hoe circulair- en energieneutraal inkopen werkt. Om dat te leren voeren we aankomende twee jaar een aantal concrete inkoopprojecten uit, waarmee we gaan experimenteren volgens eerder genoemde principes:

- We gaan kennis van nieuwe aanbestedingsmethoden leren door bijvoorbeeld opleidingen te volgen en ervaringen vast te leggen en te delen. Dit geldt zowel voor projectleiders als voor procesbegeleiders;
- Uit het concreet oefenen in projecten en de nieuwe kennis die we opdoen, leren we wat nodig is om goede circulaire- en energieneutrale resultaten te halen en hoe we de organisatie hier beter op kunnen inrichten. Met deze kennis gaan we zorgen voor (een betere) borging ervan in de organisaties, zodat circulair en energieneutraal inkopen een 'vanzelfsprekende' norm wordt:

De randvoorwaarden

Om ambities te halen hebben we nodig:

- Voldoende middelen, tijd en de mogelijkheid om te experimenteren, wetende dat niet alles wat we proberen succesvol zal zijn;
- Voldoende sturing op deze ambities;
- Voldoende samenwerkingsmogelijkheden en -bereidheid (bijvoorbeeld door middel van een cross platform);
- Voldoende communicatie, zowel over behaalde successen, maar ook om het verhaal van de omgevingsvisie te vertellen;

9 Thema 6: Kennis en communicatie

De feiten

- Medewerkers van de provincie voelen urgentie op de onderwerpen klimaat en milieu, en zijn geïnteresseerd in het vinden oplossingen hiervoor.
- De Omgevingsvisie "FlevolandStraks" is nog niet goed geland in de organisatie. Hierdoor is er geen gedeeld beeld over de omgevingsvisie, de opgaven en de programmalijnen.
- Afdelingen binnen de provincie hebben verschillende zienswijze hoe maatschappelijke opgaven milieu, circulaire economie en energie kunnen worden opgepakt.
- Medewerkers weten wel te vertellen wat bijdraagt tot de ambities, maar actie wordt nog niet structureel genomen. Incidenteel vindt dit wel plaats. Men zoekt mandaat, organisatie en sturing om zich gelegitimeerd te voelen om te handelen.
- Medewerkers willen graag geïnspireerd worden vanuit goede voorbeelden elders.
- Medewerkers zijn bereid hun eigen gedrag te veranderen, maar maken afwegingen op praktische gronden en willen ontzorgd worden door de organisatie (het makkelijk maken de juiste beslissing te nemen).
- Medewerkers vinden het lastig elkaar aan te spreken op gedrag dat niet past binnen Het goede voorbeeld.
- Communicatie is decentraal georganiseerd. Iedere afdeling heeft een of meerdere communicatiemedewerkers.

De ambitie

Wij communiceren over Het goede voorbeeld zodat onze medewerkers graag en gezamenlijk het goede voorbeeld willen geven.

Dit betekent dat we onze organisatie informeren over wat Het goede voorbeeld is, wat het belang van Het goede voorbeeld is, wat onze organisatie uitvoert vanuit Het goede voorbeeld en wat behaalde successen zijn.

Onze communicatie draagt bij aan kennis over Het goede voorbeeld, interesse in Het goede voorbeeld en de bereidheid tot bijdragen aan Het goede voorbeeld.

De kansen

- We onderzoeken hoe we kennis over Het goede voorbeeld algemeen en over voortgang en resultaten optimaal kunnen delen
- We onderzoeken hoe we de bereidheid tot meedoen kunnen vergroten
- We ontwikkelen een communicatieplan
- We beginnen vast met kennis delen op simpele, bottum-op maatregelen die sympathiek zijn, niet veel aanpassing kosten en wel bijdragen tot bewustwording op Het goede voorbeeld.
- We inspireren vast op Het goede voorbeeld intern, en op goede voorbeelden van buitenaf.

De voorwaarden

- Communicatie is decentraal, per afdeling georganiseerd. De medewerkers zijn druk en hebben een flinke work load. Om de communicatie succesvol te laten zijn, zijn tijd en middelen nodig,
- Een communicatieteam met afvaardiging vanuit de verschillende afdelingen, die het communicatieproces begeleiden en ervoor zorgen dat informatie landt en uitgewisseld wordt. Zowel horizontaal als verticaal. Afdelingssuccessen ophalen, en delen.

het mandaat vanuit de afdeling dat hier afdeling overstijgend aan gewerkt wordt.

10 Thema 7: Innovatieve projecten

Dit thema beschrijft de verzamelplaats van projecten die wegens hun complexiteit, vanwege innovatieve samenwerkingen of oplossingsrichtingen én vanwege hun experimentele karakter als innovatief bestempeld worden.

Projecten als deze krijgen de status van pilot. Dit onderstreept het experimentele karakter. Het legitimeert de betrokkenen om op als test voorgestelde oplossingen uit te proberen en beter te begrijpen. De kennis die hier uit voortkomt, wordt actief en transparant (dus successen en leermomenten) gecommuniceerd en wordt als input bij nieuwe soortgelijke projecten meegenomen. Zo wordt een pilot een leermoment, die bijdraagt aan implementeren van oplossingen op grotere schaal.

Logischerwijs zou uit ieder geprioriteerd thema minimaal 1 project per jaar als pilotproject gekenmerkt dienen te worden.

11 Van ambitie naar werkelijkheid: Hoe verder?

Onderhavig document schetst de resultaten uit fase 2. Naar gelang de door Provinciale Staten gegeven kaders werken we in kwartaal 3 en 4 het actieplan Het goede voorbeeld uit als deelprogramma de programma's Circulaire Economie en Energieneutrale Provincie.
Vaststelling van deze keuzenotitie maakt de weg vrij voor uitwerking ervan in het actieplan Het goede voorbeeld, waarin de plannen, de acties/maatregelen staan die wij als provinciale organisatie nemen richting een circulaire en energieneutrale provinciale organisatie met bijbehorend benodigde organisatie, budget en capaciteitsinzet.

Dit betekent dat het actieplan Het goede voorbeeld eind kwartaal 4 2018 ter besluitvorming wordt aangeboden aan Provinciale Staten.

Bijlage 1 Definities en toelichting gebruikte termen

Value hill (Achterberg, Hinfelaar en Bocken, 2016)

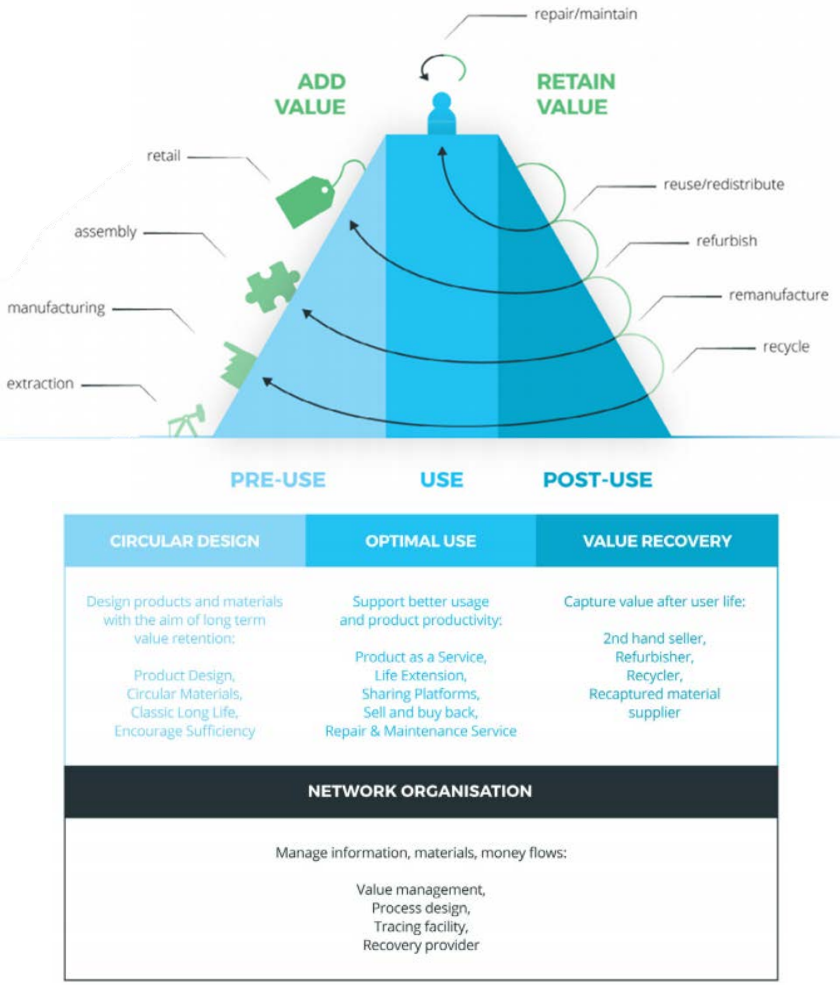

De value hill is een ordeningsmodel die, vergelijkbaar met het circulaire model van de Ellen McArthur Foundation waarin de verschillende stadia afgebeeld staan waarin materialen en producten door de economie stromen. Door verschillende processen, vermeerdert de waarde van materialen wanneer ze heuvelopwaarts gaan, hebben ze een maximale waarde wanneer ze op de top van de heuvel in gebruik zijn, en vermindert hun waarde wanneer ze bergafwaarts gaan. Het uitgangspunt van een circulaire economie is dat materialen heuvelopwaarts circulair ontworpen en ingezet worden, bovenop de heuvel zo lang mogelijk meegaan en indien het product bergafwaarts moet, zij zo hoog mogelijk op de heuvel blijven om waarde te behouden en de minste energie nodig te hebben voor dit waardebehoud.

bronnen:
https://www.circle-economy.com/wp-content/uploads/2016/09/finance-white-paper-20160923.pdf
https://kenniskaarten.hetgroenebrein.nl/kenniskaart-circulaire-economie/hoe-creeer-circulair-businessmodel/

Trias energetica (Duijvesteijn, 1979)
De Trias Energetica is een driestappenstrategie om energiezuinig te ontwerpen. Vooral in de bouw van vastgoed wordt dit principe toegepast, maar het principe laat zich ook toepassen in productieprocessen en bijvoorbeeld vervoersbewegingen.
De strategie bestaat uit de volgende drie stappen:
Stap 1: Beperk de energievraag

Stap 2: Gebruik duurzame energiebronnen
Stap 3: Gebruik fossiele energiebronnen zo efficiënt mogelijk

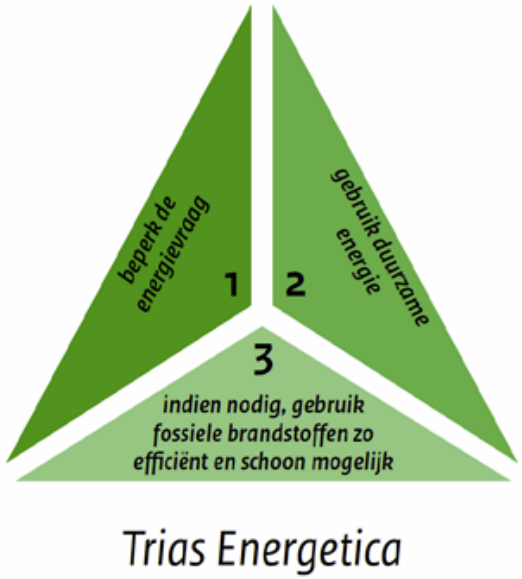

bronnen:
https://www.rvo.nl/sites/default/files/Infoblad%20Trias%20Energetica%20en%20energieneutraal%20bouwen-juni%202013.pdf *http://www.energieleverend.nl/index.php?page=Ontwerp*

Life cycle analysis (LCA)
Milieugerichte LCA is een methode voor het in kaart brengen van de invloed van producten en menselijke activiteiten op het milieu. Daarbij wordt gebruik gemaakt van speciale rekenmodellen. In LCA wordt de hele levenscyclus van een product of activiteit bekeken. Van de winning van grondstoffen via productie en (her)gebruik tot en met afvalverwerking. Oftewel: van de wieg tot het graf. Omdat het hierbij gaat om een keten van processen wordt LCA beschouwd als een vorm van ketenanalyse.

LCA bestaat uit een aantal stappen. De belangrijkste stappen zijn:

- *LCI - life cycle inventory:* In deze stap wordt de informatie verzameld over de schadelijke stoffen die tijden de levenscyclus worden uitgestoten en de grondstoffen die gebruikt worden binnen de levenscyclus. Ook andere milieuingrepen, zoals de productie van geluid of stank, kunnen deel uitmaken van de LCI.
- *LCIA - life cycle impact assessment*: In deze stap worden de inventarisatiegegevens (Life Cycle Inventory results) beoordeeld. Hiermee ontstaat een beeld van de milieueffecten waarvoor het product of de activiteit direct of indirect verantwoordelijk is.

Bron: https://www.rivm.nl/Onderwerpen/L/Life_Cycle_Assessment_LCA/Wat_is_LCA

Bijlage 2 Doelstellingen Rijksoverheid Het goede voorbeeld: Duurzame energie

bron: Brief economische zaken (Dir. Financieel economische zaken) Beantwoording van de zogenaamde 'V-100'-vragen bij het jaarverslag van het Ministerie van Economische Zaken over 2016, bladzijde 7-8 (juni 2017, kenmerk FEZ / 17094677)

2b. Energietransitie en voorbeeldfunctie overheid
De overheid heeft in de energietransitie naast beleidsmaker een belangrijke rol te spelen als launching customer en als zichtbaar voorbeeld voor de rest van de markt. Bijvoorbeeld op het gebied van verduurzamen gebouwen, elektrificatie van het wagenpark en de inkoop van energie.
11
Kan de minister aangeven op welke manieren in 2016 de overheid zelf het goede voorbeeld heeft gegeven?
12
Hoeveel financiële middelen zijn hiermee gepaard gegaan?

Antwoord
Een overheid die van anderen inspanningen vraagt op het terrein van duurzame energie, moet zelf het goede voorbeeld geven. De overheid kan met eigen inkoop, gronden en gebouwen tevens bijdragen aan innovatie en versnelde realisatie van beleidsdoelen.
De Rijksoverheid heeft hiervoor concrete doelen benoemd. De Rijksoverheid zet in op een klimaatneutrale bedrijfsvoering in 2030, de inkoop van groene stroom en CO_2-compensatie voor gasverbruik en mobiliteit. Voor Rijksgebouwen is de ambitie om gemiddeld 2% energie per jaar te besparen voor de rijksgebouwen, oplopend tot 25% besparing in 2020 ten opzichte van 2008. In 2016 is daar als beleidsdoelstelling bijgekomen dat in 2023 kantoorgebouwen van de Rijksoverheid minimaal over energielabel B beschikken. Ook op het gebied van mobiliteit zijn eisen gesteld. In 2016 heeft de overheid de ambitie uitgesproken dat in 2020 minimaal 20% van het rijkswagenpark uit elektrische auto's bestaat.
De afgelopen jaren heeft dit geleid tot besparing van het energieverbruik. Over de periode 2008–2016 is in gebouwen van de Rijksoverheid circa 35% energie bespaard; gemiddeld is dat ruim 4% per jaar. In 2016 is het totaalverbruik van elektriciteit en gas met 7% gedaald ten opzichte van 2015. Uitgerekend per vloeroppervlak is het energieverbruik met 4% gedaald ten opzichte van 2015.

Met de eigen inkoop draagt de Rijksoverheid bij aan de opwek van hernieuwbare energie. De Rijksoverheid verbruikte in 2016 980 GWh elektriciteit. In 2016 kwam 100% van de ingekochte stroom van hernieuwbare bronnen. De extra kosten hiervan komen neer op ruim € 1 miljoen. Deze stroom is voor ongeveer 25% opgewekt door Nederlandse windparken en voor 75 % door Europese windparken.

Op de langere termijn wil de Rijksoverheid alleen elektriciteit kopen die in Nederland, en vooral op rijksgronden, duurzaam is opgewekt. De Rijksoverheid wil met eigen gronden en gebouwen een bijdrage leveren aan meer opwekking van duurzame energie. In het najaar van 2016 is hiermee 2,93 PJ aan opwekking van duurzame energie gerealiseerd. Het uitgangspunt hierbij was tot nog toe dat met name derden nieuwe projecten realiseren op Rijksgronden en vastgoed. Momenteel wordt verkend of het Rijk hier zelf meer regie in kan nemen. Aandachtspunten hierbij zijn bijvoorbeeld de financiering en de aanbesteding van projecten. Naast inkoper van energie treedt de Rijksoverheid steeds vaker op als ‘launching customer’ voor nieuwe innovatieve vormen van energie-opwekking. Een voorbeeld hiervan op het Ministerie van Economische Zaken zijn planten van een jong Nederlands bedrijf waarmee elektriciteit wordt opgewekt. Door dergelijke nieuwe producten aan te kopen worden bedrijven in staat gesteld de markt te betreden.

Bijlage 3 Doelstellingen en Oplossingsrichtingen Het goede voorbeeld overheden circulaire economie

Het Rijk geeft het goede voorbeeld
Het Rijk wil zelf het goede voorbeeld geven op het gebied van maatschappelijk verantwoord en circulair inkopen. Circulariteit in de Rijksbedrijfsvoering biedt kansen om te profiteren van het economisch perspectief van een circulaire economie, verspilling van grondstoffen tegen te gaan, innovatie meer ruimte te geven en nieuwe businessmodellen een kans te geven. Pilots met circulaire en biobasedbedrijfsvoering worden door het Rijk opgepakt in de categorieën meubilair, vertrouwelijk papier, bedrijfskleding, ICT hardware, afval en grondstoffen en catering. In 2017 wordt de Rijksbrede implementatie van het scheiden van kantoorafval afgerond. In 2020 is het doel de hoeveelheid restafval (vergelijkbaar met huishoudelijk afval) van de Rijksoverheid te hebben gehalveerd ten opzichte van 2012.
Het Rijk heeft de ambitie om een eerste productcategorie volledig circulair in te richten en de lessen hieruit te gebruiken om vanaf 2017 vijf andere categorieën circulair in te richten.
Verder gaat het Rijk in de bouw inzetten op meer circulair en biobased inkopen (zie hoofdstuk 5.4). Het Rijksvastgoedbedrijf en Rijkswaterstaat hebben hierin als opdrachtgever een belangrijke rol.
bron: Rijksbreed programma circulaire economie, blz 30-31 (september 2016)

Bewuster inkopen door overheid
Bij inkopen door overheden wordt beperkt rekening gehouden met het effect op grondstoffengebruik. Door bij overheidsinkopen eisen te stellen aan de circulariteit van producten en diensten kan de overheid de markt stimuleren tot circulair produceren en daarmee een belangrijke aanjager zijn voor de circulaire economie.
bron: Rijksbreed programma circulaire economie, blz 29 (september 2016)

AANLEIDING EN DOEL
Als het gaat om de beweging naar de circulaire economie, is het problematisch dat voorrang voor prijsincentives en winst op korte termijn, prominente rollen spelen bij het inkopen doen. De knop waar eerst aan gedraaid moet worden in het 'activiteitencluster Circulair inkopen' is het richting geven aan het zoekproces bij inkopen.
Belangrijke constatering is dat het inkopen gericht moeten zijn op het behoud van waarde tijdens de levensduur, moet renderen en de circulaire economie moet stimuleren.
Kennisontwikkeling en –uitwisseling vormen het fundament voor deze zoekrichting. Overheden en het grote bedrijfsleven kunnen een voorbeeldrol vervullen met behulp van circulaire inkoopprojecten, asset recovery projecten en het uitventen van 'best practices' uit de markt, met duurzame inkoopcriteria en met bijvoorbeeld levensduur-verlengend refurbishment van ICT-hardware.

MOGELIJKE OPLOSSING
Overheid en bedrijfsleven maken bij elke inkoop of aanbesteding een afweging van circulaire principes.

MIJLPALEN
1. Voor 1 juli 2018 is er een 'proof of concept' voor circulaire principes in inkooptrajecten, waarin aandacht is besteed aan inkopen met afweging op informatie over levenscyclus, 'end of life', CO2-footprint, kosten/performance (incl. transport), grondstoffen en waardeverlies.
2. Voor 1 januari 2019 is er politiek richting gegeven aan het implementeren van deze principes bij overheidsinkopen op nationaal- en regionaal niveau.
3. Voor 1 juli 2019 is er een actieplan voor het wegnemen van resterende obstakels bij circulair inkopen. Hierbij kan men denken aan het aanpassen van de tenderregels en financiële systemen/boekhoudingen, zoals betalen per maand, middelen terugkrijgen d.m.v. asset recovery.
4. In de periode 2018 – 2019 worden er vijf icoon-projecten gerealiseerd, waarvan minimaal één bij de rijksoverheid en twee bij regionale overheden
Bron: Transitie agenda maakindustie, blz 31 (januari 2018)

ONTWIKKELEN VAN EEN GOEDE MARKTWERKING MET VRAAG EN AANBOD.
De overheid is in veel bouwprojecten sterk bepalend. De rol van 'launching customer' ligt dan ook voor de hand. Het is echter van belang om ook andere partijen te laten aansluiten. Dan denken we aan het bedrijfsleven, maar ook aan organisaties in het

semipublieke domein: woningcorporaties, scholen, zorginstellingen etc. De rol van opdrachtgevers moet duidelijk en over een langere periode consistent zijn. Zij moeten daadwerkelijk circulair gaan inkopen en voor de invoer van dat circulaire inkopen een concreet tijdpad aangeven. Deze rol kan breed worden ingevuld. Via bijvoorbeeld een SBIR kan de overheid ook specifieke innovaties stimuleren in een eerder stadium van de ontwikkeling. SBIR staat voor Small Business Innovation Research. Het is een competitie, waarin ondernemingen met de beste offertes een opdracht krijgen voor een haalbaarheidsonderzoek.
bron: transitie-agenda bouw, blz 20 (januari 2018)

3. Circulair inkopen
Het is een taak van overheid en bedrijfsleven om producten en diensten meer maatschappelijk verantwoord in te inkopen. Het bewust kiezen voor duurzaam en circulair versterkt de vraag naar gerecyclede en hernieuwbare kunststoffen. Dit gaat echter niet vanzelf. Circulair Inkopen maakt al onderdeel uit van de Rijksbrede aanpak Maatschappelijk Verantwoord Inkopen (MVI).
bron: transitie-agenda kunststoffen, blz 28 (januari 2018)

FINANCIERING EN SLIMME MARKTPRIKKELS
Een andere belangrijke interventie om innovaties door de ‘valley of death’ heen te krijgen, is de rol die de overheid kan spelen als launching customer en circulair inkoper.
bron: transitie-agenda biomassa en voedsel, blz 48 (januari 2018)